

Mediterrán és Balkán Fórum



KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

VII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Köszöntő

2013. december 20.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Tartalom:

| | |
|--|----|
| Köszöntő..... | 1 |
| Nationalistic Discourses in Serbian Historiography: Kosovo as a Historical Topics since the Modernizing Era..... | 2 |
| Európa és az EU török szemmel | 10 |
| A horvát országimázs az EU-csatlakozáskor – magyar és horvát szemmel..... | 19 |

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Dr. Reményi Péter

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli,
Dr. Csüllög Gábor, Dr. Gábli Cecília,
Dr. Melek Colak, Dr. Gulyás László,
Dr. Hóvári János, Dr. Carlos Flores Juberías,
Dr. Juhász József, Dr. Kocsis Károly,
Dr. Jaime Nicolas Muniz,
Dr. Pap Norbert (elnök),
Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Dejan Šabić,
Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,
Dr. Edita Stojic-Karanovic,
Dr. Szilágyi István, Dr. Tonk Márton,
Dr. Végh Andor, Dr. Yamamoto Akiyo

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Szalai Gábor

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Nationalistic Discourses in Serbian Historiography: Kosovo as a Historical Topics since the Modernizing Era¹

Ryoji MOMOSE²

Eric J. Hobsbawm, a prominent historian of present times, prospected how the destiny of ‘nations’ and ‘nationalism’ could be as following in his work:

[T]he very fact that historians are at least beginning to make some progress in the study and analysis of nations and nationalism suggests that, as so often, the phenomenon is past its peak. The owl of Minerva which bring wisdom, said Hegel, flies out at dusk. It is a good sign that it is circling round nations and nationalism.³

In spite of his comments, which sound like a prediction, nationalism seems still alive all over the world, although it might be weakened someday in future. Nationalism issues are crucial also in the Balkans. Among those that have happened in Balkan since 1991, recent events regarding Kosovo have been heavily influenced by nationalism; if we follow Hobsbawm in regard to the definition of nationalism, the case of Kosovo could be an illustrative example of it⁴. The Constitutions of Republic of Kosovo advocate equality of consisting peoples of the new-born state, but its route to the independence could be regarded as a nation-state-building process.⁵ The case of Kosovo illustrates that achievement of the nation state could be still one of the prime goals for the Balkan nations to pursue.

In this sense, the Kosovo problems have attracted attentions from researchers.

The declaration of the independence as the Kosovo republic in 2008 seems to have ended a cycle of the Kosovo problem. It should be necessary ample time for more objective analyze into the issues, but now is a good opportunity to launch researches dedicated to why and how the issues emerged. This tendency has already appeared in the works that are mentioned in the precedent paragraph. To understand origins of the issues should contribute to understand the problems fundamentally.

¹ This article is based partly on researches conducted in Researcher Exchange Program 2009 of Japan Society for the Promotion of Science. I am deeply grateful to the staffs from the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana. Especially, Tanja Petrović and Teja Komel are indispensable and I could not do anything in Ljubljana without their help. I would like to show my deep appreciation to Tanja and Teja.

² Part-time Lecturer at Faculty of Pedagogy, Osaka Kyoiku University. A szerző a Japán-Magyar Balkán kutatócsoport tagja.

³ Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press, 1992(1990), p. 192.

⁴ Referring to definition of Ernest Gellner, another important figure in the study on nationalism, Hobsbawm describes that nationalism is ‘a principle which holds that the political and national unit should be congruent.’(cited by the author) *Ibid.*, p. 9.

⁵ It should be another theme to be examined how the equality among peoples in Kosovo is actually ensured.

When the focus is directed to the origins, historical arguments of the Kosovo problem would appear, because it was heavily influenced by a clash of historical interpretations regarding Kosovo. When the Kosovo problem emerged inside the Serbian society at the beginning of the 1980s, it was dealt with not only by politicians and journalists, also by historians who sought to show the Serbian historical rights to that area. History played a crucial role as an authorizing idea behind the issues.

From this point of view, this article attempts to illustrate a relationship between the rise of nationalism and the role of historiography in Serbia during 1980s, focusing on the Kosovo issues.

1. Nationalism and History

Nationalism or national identity seems to be one of the common themes shared by many specialists on this region. This is reflected in the contents of a series of volumes that were published in recent years to reflect back the situation of the research on the Yugoslav wars during the 1990s or Yugoslavia in general.⁶ For example, a book edited by Dejan Djokić and James Ker-Lindsay, which is one of the newest review publications, shows concern openly for nationalism issues. According to them, the volume tries to tackle the crucial questions such as the emergence of Yugoslavia, its development and its failure by addressing the topics to which less attention has been paid so far. Meanwhile, in the introduction to the book, they took up the issues of nationalism and national identity as a common theme shared with authors of almost all chapters of the book. The question of nationalism and national identity was paraphrased in the introduction: “How were the people of Yugoslavia told to see themselves? And how did they actually see themselves?”⁷

A substantial number of works has been written on nationalism, but first of all, a classical volume on nationalism of Eastern Europe, which was edited by Peter F. Sugar and Ivo John Lederer, is referred here. In the introduction to the volume, which was published in 1969 as the first version, Sugar argues characteristics of the nationalism in the region. Citing arguments of George Weill, Sugar points out that an approach to nationalism from “historic rights” was common in Eastern Europe and Germany. This way of approaching was intended to revive the “good old days” of a nation, during which significant institutional factors such as constitutions

⁶ For example, Sabrina Ramet, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005; Lenard J. Cohen and Jasna Dragović-Soso (eds.), *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*. West Lafayette, Purdue University Press, 2008; Charles Ingrao and Thomas A. Emmert (eds.), *Confronting the Yugoslav Controversies: A Scholars' Initiative*. West Lafayette, Purdue University Press, 2009; Dejan Djokić and James Ker-Lindsay (eds.), *New Perspectives on Yugoslavia: Key Issues and Controversies*. London and New York, Routledge, 2011. These works in English were referred by Japanese scholars to publish review works also in Japanese. They also referred concise history books of Yugoslavia, which were written in Japanese after the turn of the century, concentrating its interest on the wars in the 1990s.

⁷ Dejan Djokić and James Ker-Lindsay (eds.) *op. cit.*, p. 3.

and religion developed into its integral form. This process proved that the nation had their own creative potential, though it had been suppressed by foreign regimes. In order to fulfill the potentiality of the nation, therefore, nationalists in Eastern Europe claimed that the external influence ranging from language to politics should be eradicated, and then people should be cognizant of their integrity and past brilliance to make certain they had that potential. Being reminded of the brilliant past and reviving the nation as a symbol for the future, in other words, linking the past and the future through revival of the nation, their century-long backwardness could be overcome. As a result of this assertion of the nationalists, according to Sugar, “xenophobia, historicism, and a forced feeling of superiority emerged as decisive forces in eastern Europe⁸.”

Here, historicism represents only one of the three key elements for the nationalism in Eastern Europe. As Sugar argued referring to Weill’s idea, however, the nationalists in Eastern Europe regarded “historic rights” as its fundamental element and their ideas were inspired by the past golden ages, which would mean that historicism, or history itself, could trigger the rise of nationalism. In this sense, it could be rather important to discuss the role of history when examining the nationalism in Eastern Europe. Sugar also makes comments on the role of history as following:

... [P]leas and hopes for a future justified by past greatness and services were addressed by all [people]... [T]he eastern Europeans did not think of themselves as simply the men of the future, they were also those of the past, and the place they claimed was theirs by historic right. For this reason, history served not only as the proof of the validity but also as the justification of their claims. Soon it became a weapon...Almost every nationality discovered its own “civilizing mission” through historical studies and based certain rights on this activity⁹ (Emphasizing italics added by the author).

History was not only mere *weapon* when the nationalists yearned for their nation, but it could be one of the absolutely essential one for them.

2. A Concise History of Historiography in Serbia

According to Stallaerts, Serbian historiography has been evolved through roughly four phases¹⁰. The first one was the early-modern historiography before the beginning of the 19th century. It was established on records of Kings and Saints, and local folk songs about events and heroes. As

⁸ Peter F. Sugar, “Introduction” in Peter F. Sugar and Ivo J. Lederer (eds.) *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle, University of Washington Press, 1994(1971), pp. 34-35.

⁹ *Ibid.*, p. 40.

¹⁰ Robert Stallaerts, “Historiography in the Former and New Yugoslavia,” *Revue belge d’Histoire contemporaine*, 29, 1999. p. 326.

the first modern historian in Serbia, Jovan Rajić should be referred. He was trained in the Kiev Theological Academy, and then worked as an archimandrite in the Kovilj monastery, Vojvodina. He worked also as an educator, historian, and philosopher. As a historian, he wrote a four-volume history titled as *The History of Various Slavic Peoples, especially of Bulgars, Croats and Serbs*¹¹. This work, as the de facto first history of Serbs, had been influencing historical studies in Serbia through modernizing era. Like as Rajić, in the dawn of the modern historiography in Serbia, clergymen took important part both in educating and writing history.

The forerunner was followed by some successors, one of which was Pantelija Srećković. He was also trained as a clergyman in Kiev, but worked as a history teacher in higher education through almost all his career. He clearly claimed that history should be utilized for the state and nation; in this sense, it can be proper to say that he was a typical romantic historian. He was appointed the first professor of history in Velika škola, a predecessor to the University of Belgrade, and had class of “History of Serbian people.” Not only as academics or professor, he also worked as a politician. He contributed to the institutional establishment and development, but it is his rival, Ilarion Ruvarac, who are highly evaluated to open the second phase of Serbian historiography. Ruvarac also studied theology and became a professor in Karlovac seminary. While working as the professor, he had keen interests in historical studies. As a historian adopting critical methods, he challenged Srećković’s Romantic school. The clash between Srećković and Ruvarac regarding methodology for historical studies could be depicted as a battle between those who admitted the utilization of history to contribute to political or ideological intentions, and those who denied it and tried to preserve professional morality as historians. This framework can be extremely simplified one, but it can be seen as a tradition in the Serbian historiography¹². Finally, this battle resulted in the win by the Ruvarac side, the critical school. The post in Velika škola had been occupied by Srećković for more than 30 years, but on his retirement, it was handed to Ljubomir Kovačević, one of the Ruvarac’s disciples. Under the influence of the critical school, the historical methodology progressed in Serbia. They dealt with even Serbian national history with the full academic rigour, so that they sometimes revealed historical facts which could be inconvenient to the new developing nation state. Ruvarac shed light on the fictitiousness of the Kosovo Legend, demonstrating that some legendary “facts” were not true historically. His strict attitude like this was often harshly criticized by contemporary intellectuals as non-patriotic¹³.

The third phase began after the Second World War: its feature was Marxist influences on historical perspectives¹⁴. During this era, historical studies were expected to serve for the Socialist

¹¹ Jovan Rajić, *Istorija raznih slovenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov*, 1794-1795.

¹² Predrag J. Marković, Miloš Ković and Nataša Milićević, “Developments in Serbian Historiography since 1989,” in: Ulf Brunnbauer (ed.) *(Re)Writing History: Historiography in Southeast Europe after Socialism*. Studies on South East Europe, Vol. 4, Munster, LIT Verlag, 2004. p. 277.

¹³ Dejan Djokić, “Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited”, in: Janos M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monnet and Bernd Schneidmueller (eds.) *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*. Munich, Wilhelm Fink, 2009, pp. 16-17

¹⁴ This paper deals with the four phases according to the above mentioned Stallaerts’ periodization, but the period between the second and third phases should be paid attention. For example, Marković, Ković and Milićević concisely demonstrated the circumstances during the inter-war period. According to them, there were several attempts to introduce newer perspectives which were adopted in Western Europe at that time, but it was hard to make progress

regime, more or less. In this period, especially between the 1960s and the 1970s, research institutions were established in order to conduct historical research which was ideologically suitable to the Communist authorities. Since the time of modernization, the universities had taken leading role in developing the historical studies in Serbia, but most institutions were set outside the universities at this time. The representative examples were Institution for History of Workers' Movement, which was founded in each republic, or Institution for Social Sciences¹⁵.

There were also attempts to form a pan-Yugoslav and trans-republic historical society, but it was not so easy. Under the Yugoslav workers' self-management system, most organization functioned within the borders of the republic in which the organization is located. This can be mentioned in historical studies too. Most institutions, including universities, many institutions, Academy, had been developed within the framework each republic. The League of Historical Association of Yugoslavia was organized in order to demonstrate united historical view which could be shared with all citizens in every republic, but it looked like only a cluster of the Historical Association which had been set in all component republics¹⁶.

As far as methodology concerned, there was influence of Marxist historical materialism, but its impact was not so decisive, in comparison with other Socialist states in Eastern Europe. Socialist Yugoslavia was expelled from Cominform due to quarrel with Stalin in 1948. As a result, this clash favored historians in Yugoslavia, because they were able to keep their distance from direct "mentorship" of Soviet Union. The historians were able to enjoy relative freedom of historical methodology, but they developed no innovations. Many historians, therefore, still adhered to their old-fashioned historicism¹⁷.

Regarding topics, during the third phase, Kosovo was not dealt with as one of the main topics which historians should pay attention, because the National Liberation War was the most important topic in the post-war Yugoslav or Serbian historiography¹⁸.

The fourth phase was the 1980s, which beginning was marked with the death of Yugoslav great leader. In contrast to the preceding third phase, this phase was extremely abundant with various discourses about Kosovo.

3. Brand-new Historiography during the 1980s

After Tito died in 1980, consequences for historical research were radically changed; roughly speaking, no taboo subjects existed any more. The most symbolical violation of taboos

because of damages by the wars. (Marković, Ković and Milićević, *op. cit.*, pp. 277-278) Addition to that, regarding the historiography about Kosovo, the period around the Balkan War (1912-1913) was also crucial. This topic will be discussed in my forthcoming paper "The Kosovo Discourses in Serbian Historiography around the Balkan Wars."

¹⁵ Ђорђе Станковић и Љубомир Димић, *Историографија под надзором: прилози историји историографије*, књ. 1. Београд, Новинско-издавачка установа Службени лист СРЈ, 1996, стр. 240.

¹⁶ Вођо Реџе, „Jugoslavanska historiografija po drugi svetovni vojni“ *Tokovi istorije*, br. 1-4, 1999, str. 312-313.

¹⁷ Мирослав Јовановић и Радивој Рајић, *Криза историје: српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века*, Београд, Удружење за друштвену историју, стр. 49.

¹⁸ Marković, Ković and Milićević, *op. cit.*, pp. 280-281

was committed against Tito himself. For example, a book of Vladimir Dedijer divulged several undisclosed aspects of their late charismatic leader¹⁹. He was one of the Tito's nearest comrades and wrote his biography, but parted ways with his leader in the 1950s due to a sort of "ideological clash."

As private aspects of Tito became one of focal points after his death, "brand-new" discussions broke out in the 1980s. It is partly because the mighty leader passed away, of course, but another reason was instable economic conditions of the state. Yugoslav society was shaken by financial crises from both inside and outside. It resulted in change of existing values, including historical perspectives. Serbian historians began to focus on the following topics: the Četnik movement²⁰, pre-communist Yugoslavia, the Serb casualties during the Second World War, and communist repression after 1944²¹. These topics, which related to the relatively recent past, had been cautiously kept away historical research until then. Another trait common to them could be that they related to evaluation or re-description of Serb national identity.²²

The Kosovo issues can be also considered in this context. The Kosovo issues were problems about the status of the province and the Albanians who lived there. Meanwhile, they were also related to historical perception regarding the region. Including the historical rights to the province, Serb-Albanian relation in Kosovo were re-examined during the 1980s.

From the Serb side, it was necessary to legitimize their historical and ethnic rights to Kosovo, because the province was inhabited by Albanians as majority. As the historians in modern Serbia did so, the Serb historians during the 1980s also took model after the Medieval Kingdom; they focused on ethnic component in the medieval era and Islamization and Albanization under the rule of the Ottoman Empire. For further understanding Kosovo, the Special Department for Research of Kosovo was established in the Serbian Academy of Sciences and Arts in 1982. This Department was organized mainly by historians, but other specialists also participated in it, such as philologists, linguists, forensic scientists, archeologists, and so on. They were encouraged to demonstrate linkage between Serbs in medieval Kosovo and contemporary Serbs through comprehensive inter-disciplinary study.

From the Albanian side, the most important point which they claimed was demonstration of continuity between ancient Illyrians and medieval Albanians. Like as the Serb counterparts, they also launched inter-disciplinary research on the continuity. According to them, the Great

¹⁹ See. Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 1-2, Beograd, Udruženi izdavači, 1981.

²⁰ Četnik is a movement during the World War II, which was conducted by a officer in Yugoslav Kingdom, Draža Mihailović. They advocated Karađorđe dynasty, which had exiled to London when Nazi Germany attacked the Kingdom, They gradually transformed into Serbian nationalistic movements and fight against both the Ustaša forces, which was a Croatian extreme right organization, controlled present-day Croatia and Bosnia-Herzegovina at that time and undertook genocidal operations there against Serbs, Jews and Romas, as well as the Communist Partisan forces, which were to establish Socialist Yugoslavia. When the war was over, Mihailović was sentenced to death by the Communist court. His rehabilitation has also been one of historical controversial themes in Serbia since the 1980s.

²¹ Marković, Ković and Milićević, *op. cit.* pp. 281-286.

²² In addition, Marković at el. describe that "historic-centered" writings by non professional historians, like the Dedier's work, came to attract wider public attention in this decade. It was another characteristic of historical studies at that time.

Serb Migrations never happened, but Serbs just sporadically and voluntarily migrated instead. In addition, they claimed that the Albanian territory should be expanded to Niš at least, and the decision in the Berlin Congress, 1878, was cession of their land to Serbia. They also insisted on their “victimless” especially in the context of modern era. The arguments from both sides are very typical for nationalist discourses, and quite similar each other in that both of them affirmed their indigenoussness and victimless²³.

It was Dimitrije Bogdanović who took leading part in Serbia on the formation of historical discourses about Kosovo. He studied languages and literature of medieval Serbs as jurist or Slavist, but started to deal with the Kosovo issues from the early 1980s. He was one of the founders of the Special Department for Research of Kosovo, then he published *Knjiga o Kosovu* (A Book about Kosovo) in 1985, as the first complete history of the region. According to the contents of the book, the Illyrian theory was refuted from historical, linguistic and archeological viewpoints. There is no continuity between Illyrians and Albanians; rather Albanians never form any type of collectivity until they made the first contact with Slavs, who immigrated into the Balkan Peninsula in the 7th century²⁴. After the contacts, Serbs and Albanians coexisted since the beginning of the medieval centuries, but after the Albanian migration into Serb lands, including Kosovo, violence became committed by Albanians against Serbs, and such situations have continued until now²⁵.

His book seemed to be widely received by society, as it was re-published several times after the first publication. That book was highly evaluated as one of very important works which attempted to present history of Kosovo²⁶. While it was highly evaluated by some contemporary historians and the Serbian Orthodox Church, it provoked arguments even among Serb historians. Some historians severely criticized his work, pointing out that some data were even misused in several parts²⁷. He stated in an interview that he was not professional historians and his book was not history book²⁸. But his view on Kosovo supported a stereotype which existed behind the Kosovo problem, as an academic authority, resonating with discourses of ideologues from the Serbian Orthodox Church. His work might not be written by professional historians, but –or because of that—it was supported by the public.

Conclusion: As Important Questions for Further Research

The historiography in Serbia has been developed with the positivistic methodology since the 19th century. Meanwhile, it has been also expected to serve for the nation or the state, and it was actually utilized by authorities several times. Just as Predrag Marković said, the conflicts

²³ Коста Николић, *Прошлост без историје: Полемике у југословенској историографији 1961-1991*, Београд, Институт за савремену историју, 2003. стр. 174-178.

²⁴ Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Београд, Српска академија науке и уметности, 1986, стр. 8-16.

²⁵ Исто, стр. 111-118.

²⁶ *Косово и Метохија у српској историји*, Београд, Српска књижевна задруга, 1989, стр. 435-436.

²⁷ Николић, н. д., стр. 183.

²⁸ „У прошлости увек има тајни,“ *Књижевне новине*, 1. јануар, 1985, стр. 10.

between these two attitudes toward history may be a kind of tradition in Serbian historiography. A typical of romantic view upon history can be seen in the Kosovo example.

Actually, discourses of the romantic historians can be evaluated worthless from the purely academic viewpoint. It would be easy to judge the discourses as not-academic ones, especially for outside watchers. This evaluation could be valid, but such kind of discourses have been supported sufficiently many citizens in Serbian society. This fact should not be underestimated. What is important, therefore, should not be to dismiss their discourses, saying that they are non-productive for scholarly discussion, but to examine the intrinsic logics in the discourses: in other words, to try to answer to following questions: why did the romantic historians advocate such a perspective?; what kind of problems did they think to be asked?; and what elements in the discourses have been supported by public? Looking into the deep part of the nationalistic “non-productive” discourses, the deep part of ordinary people also could be examined.

Bibliography

- COHEN, L. J. – DRAGOVIĆ-SOSO, J. (eds.) 2008: *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*. West Lafayette, Purdue University Press, 396 p.
- DJOKIĆ, D. – KER-LINDSAY, J. (eds.) 2011: *New Perspectives on Yugoslavia: Key Issues and Controversies*. London - New York, Routledge, 224 p.
- DJOKIĆ, D. 2009: *Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited*. – In. BAK, J. M. - JARNUT, J. – MONNET, P. – SCHNEIDMUELLER, B. (eds.) *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th-21st Century*. Munich, Wilhelm Fink, pp. 16-17.
- DEDIJER, V. 1981: *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 1-2, Beograd, Udruženi izdavači.
- HOBBSAWM, E. 1992: *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press, 192 p.
- INGRAO, C. – EMMERT, T. A. (eds.) 2009: *Confronting the Yugoslav Controversies: A Scholars' Initiative*. West Lafayette, Purdue University Press, 444 p.
- MARKOVIĆ, P. J. – KOVIĆ, M. – MILIĆEVIĆ, N. 2004: *Developments in Serbian Historiography since 1989*. – In. BRUNNBAUER, U. (ed.) *(Re)Writing History: Historiography in Southeast Europe after Socialism*. Studies on South East Europe, Vol. 4, Munster, LIT Verlag, p. 277.
- RAMET, S. 2005: *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge, Cambridge University Press, 328 p.
- RAJIĆ, J. *Istorija raznih slovenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov, 1794-1795*
- REPE, B. 1999: *Jugoslovanska historiografija po drugi svetovni vojni*. *Tokovi istorije*, br. 1-4, pp. 312-313.
- STALLAERTS, R. 1999: *Historiography in the Former and New Yugoslavia*, *Revue belge d'Histoire contemporaine*, 29, p. 326.
- SUGAR, P. S. 1994: “Introduction” – In. SUGAR, P. S. – Lederer, I. J. (eds.) *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle, University of Washington Press, pp. 34-35.

Európa és az EU török szemmel

Egeresi Zoltán¹

Törökország és Európa, Törökország és az EU-csatlakozási folyamatokról jelentős szakirodalom áll rendelkezésre, amely jellemzően az európai nézőpontot, illetve a csatlakozás kapcsán főleg annak az Unióra gyakorolt hatásait mutatja be. Azonban Törökország és a jelenlegi uniós csatlakozási folyamatok megértéséhez szükséges a törökök Európa- vagy EU-percepciójának, illetve a kontinens részéről a Törökországot érő hatások, azokra adott válaszok áttekintése is.

Jelen tanulmány ezt az aspektust kívánja a legfontosabb folyamatokat kiemelve bemutatni. A mű, a kontinens és Törökország kapcsolatát alapvetően egy kihívás és az arra adott modernizációs válaszként értelmezi, melyben egyszerre jelent meg a versengés és konfliktus, illetve ehhez kapcsolódóan a követési kényszer is. Ebből kifolyólag a 18. századtól napjainkig tart a vizsgált időkeret, melyben a tanulmány a modernizáció legfontosabb területeit, illetve a (különösen az utóbbi húsz év során) török percepciók változását ismerteti.

1. Modernizációs nyomás Európa felől és az Oszmán Birodalom hanyatlása

Az Oszmán Birodalom első komolyabb válságát Buda és a magyarországi-horvátországi hódításainak elvesztését szentesítő karlócai béke aláírásakor élte meg (1699). Azt ezt követő két évszázadban a Birodalom lemaradása egyre nyilvánvalóbbá vált, ami reformokra készítette a szultánokat. A vereségek után az első komolyabb próbálkozás, a magyar származású Ibrahim Mütefferika nevéhez fűződik.² 1727-ben III. Ahmed szultán engedélyével ő volt az első, aki muszlim nyomdát alapíthatott a birodalomban.³ 1732-ben „*Az ész érvei a nemzetek politikája részére*” címmel könyvet készített az uralkodónak, melyben arra az egyre aktuálisabbá váló kérdésre kereste a választ, hogy az Oszmán Birodalom miért marad alul a nyugati hatalmakkal szemben. Az elég sokrétű magyarázatban szerepelt Anglia és Hollandia parlamentáris berendezkedése, a nyugati jog és racionalitás, de alapvetően a hadseregfejlesztés terén bekövetkező lemaradás a Birodalom vereségeinek az oka. A következő évtizedek területvesztései – elsősorban Oroszországgal szemben – többnyire igazolták ezt a tételt.

Nyugati, elsősorban francia segítséggel (de Bonneval vagy François Baron de Tott) már a 18. század folyamán megindult a modern katonai oktatási központok létrehozása. 1734-ben mérnöki iskolát (Hendeshane) alapítottak, majd III. Musztafa uralkodása alatt (1757-1774)

¹ Doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem.

² Erről lásd bővebben: BERKES, N. 1998: The development of secularism in Turkey. London.

³ II. Bajezid szultán még a 15. század végén megtiltotta az arab betűs nyomdászatot, ennek megfelelően görög, örmény, zsidó nyomdák működtek a birodalomban, de muszlimok nem.

megnyitotta kapuit az első tengerészeti, illetve matematikai akadémia.⁴ A nagy modernizációról szóló 19. század első felében továbbra is hadseregreform maradt a legfontosabb célkitűzés: III. Szelim szultán (1789-1807) kísérletei a hadsereg modernizálására (új rend – nizám-i dzsedid) és a janicsárság megszüntetésére a meggyilkolásával végződtek. Azonban II. Mahmudnak (1808-1839) sikerült felszámolnia a privilegizált csoportot, és német tisztek behívásával (így például 1835 és 1839 között az „idősebb” Moltke irányította a sereg modernizációját) újabb lendületet vett a hadsereg átszervezése.

Ennek ellenére a 19. század folyamán fokozatosan mélyült a Birodalom és az európai államok közötti szakadék, mind gazdasági, mind katonai téren. Ennek leküzdésére az „ellenfél” vívmányainak átvétele és a felzárkózás a mindenkori szultánok egyre meghatározóbb programja lett. A 19. század közepe éppen az ezt célzó intézkedések miatt a Tanzimat (1839-1876) – átszervezés – nevet kapta. A reformok sorozatát az 1839-ben kiadott gülhanei Hatt-i Serif (rózsaházi Fennkölt szultáni kézirat) nyitotta meg, mely többek között rendelkezett az élet, a becsület és a magántulajdon biztonságáról.⁵

A reformok révén többek között létrehozták a modern postarendszert, megindult a papírpénzek kibocsátása, közigazgatási reformot hajtottak végre, létrehozták az Egészségügyi Minisztériumot, lehetővé tették a nem muszlimok katonáskodását, megindult a szekularizáció is. Angol, francia segítséggel létrejött a modern bankrendszer, azonban a Birodalom gazdaságilag alárendelt helyzetbe került a nyugati hatalmakkal szemben, amelyek a kapitulációk és hitelek révén jelentős gazdasági előnyöket szereztek.

1856-as szultáni reformrendelettel (Hatt-i Hümayun) kimondták a Birodalom különböző vallású alattvalói közötti egyenlőséget, majd a korszak végére bevezették az oszmán állampolgárságot is. Az egyenlősítés azonban nem elégítette ki az Oszmán Birodalom elszakadni kívánó népeit (ekkor még elsősorban keresztényeket), amelyek függetlenedési mozgalmi már a 19. század elején sikereket értek el (szerbek, görögök), s folytatódtak a század folyamán (lásd bolgárok, örmények). A nacionalizmus terjedése ráadásul nemcsak a keresztény értelmiségi köröket, de a század második felében az oszmán értelmiségiek egy csoportját is elérte, s kezdetét vette a török nemzettudat kialakítása.⁶

A század derekától mind nagyobb számban szerveződtek politikai csoportok, amelyek az állam további modernizációját követelték. 1865-ben létrejött az „újoszmánok” (*yeni osmanlılar*) szervezete, amely a nyugati filozófusok (Montesquieu, Rousseau) nyomdokain haladva alkotmányos monarchiát akart létrehozni. A rövid, alkotmányos monarchiát létrehozni kívánó első alkotmányos korszakot (*Birinci Meşrutiyet*) II. Abdulhamid hosszú uralkodása követte (1878-1909). Az új uralkodó a Birodalom túlélésének kulcsát a szultáni hatalom megerősítésében látta. Abdulhamid az oroszoktól elszenvedett vereség (1877-78) miatt feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt és a későbbiekben elfojtott mindenféle ellenzéki mozgalmat.

⁴ ACER, Z.: Place of Reforms in Western Structuring Process of Ottoman State and their Effect on Modernization (1718-1789). IN: ZfWT Journal of World of Turks 2010. Vol. 2, No. 1, pp. 135-146. pp. 140-143.

⁵ Lásd bővebben: ORTAYLI, İ. 2004: Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada. Gödöllő.

⁶ A török nemzetépítésben jelentős szerepet játszottak az Orosz Birodalomból az ország területére emigrálók, így például a tatár származású Yusuf Akçura.

E csoportok a rövid alkotmányos intermezzóhoz való visszatérést és a Birodalom megreformálását követelték. Ezek egyik legjelentősebb csoportja a „*jöntürkler*” (a francia *Jeunes-Turcs* kifejezésből) azaz ifjútörökök mozgalma lett,⁷ melynek vezetője az izmiri származású Ahmed Rıza volt, aki körül Párizsban meghatározó csoportosulás szerveződött (nem véletlen, hogy a későbbi évtizedek török modernizációjának példaképe Franciaország volt).⁸ Az ifjútörökök 1908-ban szerezték meg a hatalmat, s hozzáálltak a Birodalom megreformálásához. Ezzel a török modernizációnak új korszaka kezdődött.

2. Az atatürki modernizáció

Az ifjútörökök demokratikus államberendezkedés helyett azonban egypártrendszert vezettek be. 1913 után, a három pasa (Talat-Enver-Cemal) hatalomra jutásával pedig egy de facto diktatórikus rendszer alakult ki, s határozottan megindult a török gazdasági-politikai szupremácia biztosítására tett törekvések (oktatás, görögök kitelepítése stb.).⁹ Ezt elősegítette az 1911-től kezdődő katonai vereségek sorozata (Olaszországtól Líbiában, Balkán-háborúk), melyeket a fokozódó német elköteleződés és katonai reformok nem tudtak ellensúlyozni. 1914 októberében az oszmán állam a központi hatalmak oldalán belépett az I. világháborúba, amely a jelentős véráldozat mellett hatalmas területi veszteséggel zárult az 1920-ban aláírt sèvres-i békében (arab tartományok, Kelet-Anatólia, Kelet-Thrákia, Izmir/Szmirna elvesztése, olasz, francia, angol befolyási övezetek kialakítása a megmaradt területeken). Ezt a Musztafa Kemál Atatürk vezetésével kibontakozó függetlenségi háború (1919-1922) végén részben sikerült felülírni: az 1923-ban megkötött lausanne-i békében nemcsak a görögök és örmények által megszállt területek visszaszerzését, hanem az olasz, brit, francia befolyási zónák és a kapitulációk megszüntetését is sikerült elérni. A béke rendezte az állam határait, s a frissen nyert status quo megőrzése a születő Törökország legfontosabb külpolitikai célja lett. A „*Béke itthon, béke a világban*” külpolitikai elvet megfogalmazó Atatürk pontosan tudta, hogy a nehezen biztosított határokat meg kell őrizni, s ennek megfelelően távol kell tartani az országot a konfliktusoktól, s amennyire lehet, integrálni az európai hatalmi rendszerbe.

⁷ A rendkívül sok csoportból összetevődő mozgalomról, annak historiográfiájáról és megítéléséről lásd bővebben: DEMETER G.: The Views of the Young Turks and the Conservatives about Foreign and Domestic Politics before the Balkan Wars. 2006. http://www.clio4world.net/onlread/3/Demeter_The.pdf

⁸ A századfordulóra az Oszmán Birodalom megmentésére három nagy eszmei irányzat jött létre. Az egyik a már korábban ismert oszmanizmus (osmanlık) volt, mely a birodalmi tudat megőrzése mellett a nemzetek-etnikumok feletti „oszmán” identitás megőrzését, és a soknemzetiségű Birodalom alkotmányos keretek közötti megreformálását kívánta elérni. A másodikat a szultáni iszlamizmus (islamcılık) jelentette, mely az alattvalók körében az iszlámra épülő összetartozást és ezáltal (a kalifa címét viselő) uralkodó iránti lojalitást kívánta biztosítani (nyilvánvaló módon ez kevésbé kedvezett a nem-muszlim kisebbségeknek). Harmadikként említhető a nacionalizmus (milliyetçilik), mely a török dominanciára épülő nemzetállamot kívánta létrehozni.

⁹ Lásd bővebben: ÜLKER, E.: Contextualising ‘Turkification’: nation-building in the late Ottoman Empire, 1908–18 IN: Nations and Nationalism 2005 Vol. 11, Nr. 4, pp. 613–636.

Atatürk elnöksége alatt (1923-1938) a török történelem legradikálisabb modernizációja zajlott, amely viszont csak a korábban elindított folyamatok folytatása volt. Az atatürki modernizáció az ifjútörök „hagyomány” továbbélését jelentette, azzal a megkötéssel, hogy ez már egy egyértelműen nacionalista vezetés állam- és nemzetépítését vonta maga után, amely ehhez minél határozottabban szakítani kívánt a múlttal. Így az Oszmán Birodalom „romjain” egy új állam, Törökország (*Türkiye*) jött létre.

A korábbi évtizedek gyakorlatának megfelelően a modell ezúttal is Nyugat-Európa, azon belül pedig Franciaország, Svájc és Olaszország volt. A szekuláris államrend megteremtése érdekében betiltották a vallási rendeket, felszámolták a medreszétet, létrehozták a Vallási Ügyek Minisztériumát (*Diyanet*), s az imámok állami alkalmazottak lettek (ezzel lényegében az állam „maga alá gyűrte” a vallási életet). 1924-ben megszüntették a kalifa tisztséget. A szekuláris oktatás feltételei is megnövekedtek: új iskolákat alapítottak, illetve „nemzeti iskolákat” (*millet mektepleri*) hoztak létre a felnőttek közötti írástudatlanság visszaszorítására.¹⁰ Szintén a nemzetiesítés részeként jelentek meg a népi „kultúrházak” (*balk evi, balk odasi*). A modernizáció részeként elfogadták a svájci polgári törvénykönyvet, illetve az olasz büntetőtörvénykönyvet. A nemzetiesítés eszközeként létrehozták a Török Történelmi Intézetet, nagy lendület kaptak a történelmi és néprajzi kutatások. Mindeközben pedig az állam kíméletlenül elnyomta központosításnak és a szekuláris-nacionalista intézkedéseknek ellenálló kurd felkeléseket.¹¹

3. Változó külpolitikai frontvonalak között: 1938-1987

Törökország az Atatürköket követő elnök, Ismet İnönü a szövetségi blokkok közötti ügyes lavírozása révén a II. világháború döntő ideje alatt megőrizte semlegességét (csak 1945 elején vált hadviselő féllé).¹² A háború végével azonban gyökeresen új geopolitikai helyzetbe került az ország. A Szovjetunió megerősödött, amely különösen akkor keltett komoly aggodalmakat Ankarában, amikor Sztálin bejelentette, hogy igényt tart Karşra és Ardahanra. 1945-47-ben ezek a nyilatkozatok egyre fenyegetőbbnek tűntek: Irán Törökországgal határos részein szovjet gyámkodással létrejött kurd és azeri bábállamok, a bulgáriai kommunista hatalomátvétel, a görög polgárháború a kommunista és jobboldali csoportok között, Ankara számára bekerítéssel fenyegettek. Az amerikai *containment* és a nyugati blokkhoz történő csatlakozás jelenthetett alternatívát az ország számára. Az ebbéli törekvések (Törökország csapatokat küldött az Egyesült Államok oldalán a koreai háborúba) 1952-ben érték el céljukat, amikor az ország NATO-tagállammá vált. Sőt, a védőpajzs szerepét is betöltötte: a „demokratikus” Törökország „védte” a kapitalista Nyugatot a kommunista Szovjetunióval szemben (lásd Jupiter-rakéták és a kubai

¹⁰ BAHATTIN, D.: Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler. In: Akademik Bakış, 2008. Vol. 1, No. 2, pp. 155–176.

¹¹ A korszakban folyó nemzetépítésről lásd bővebben: CAGAPTAI, S.: Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk? New York. 2006.

¹² Az ország a 30-as években, illetve a háború alatt nagy számban fogadott be közép-európai menekülteket (így például németeket, magyar zsidókat).

rakétaválság).

Miközben Törökország elkötelezte magát az észak-atlanti szövetség mellett, addig megindult a demokratizálódási folyamat is. 1946-ban tartották az első többpárti választásokat, majd az 1950-ben rendezett választásokon az ellenzék fölényes győzelmet is aratott. A hatalomra kerülő Adnan Menderes-kormány erősen nyugatpárti politikai irányvonal mellett kötelezte el magát, amely nemcsak katonai, hanem gazdasági együttműködés formájában is realizálódott. Az amerikaiaktól és németektől kapott hitelek mellett az 1960-as évektől megindult a török munkaerő „kihelyezése” is Nyugat-Európába (a hazautalások élénkítően hatottak a török gazdaságra, illetve a visszatelepedő törökök nemcsak tőkét, de know-howt is hoztak magukkal). Az 1961-ben Németországgal kötött munkaerő-egyezményt továbbiak követték, amely rövid időn belül több százezer török kivándorlását eredményezte. Mindez a családegyesítés jelenségével kiegészülve egy gyorsan növekvő, több milliós diaszpóra kialakulásához vezetett, amely egyre fontosabb szerepet tölt be a török külpolitikában és uniós kapcsolatokban.¹³ Európa és Törökország közötti gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésének érdekében Ankara az elsők között, Görögországgal egy időben jelentette be társulási igényét (az ország 1964 óta társult tag) az Európai Gazdasági Közösséghez (a továbblépést azonban évtizedekig megakadályozták a katonai puccsok és az ország elmaradottsága).

4. A csatlakozás bejelentésétől az AKP hatalomra jutásáig

A hazautalások és a nyugati gazdasági kapcsolatok diverzifikálódásának ellenére az importhelyettesítésre törekvő, alig liberalizált török piac gazdaságilag nem lett volna versenyképes egy európai piacon, emiatt a politikusok nem kezelték prioritásként a csatlakozást. Változást ebben a közgazdász Turgut Özal hatalomra kerülése hozott, aki az 1970-1980-as évek fordulójától jelentős liberalizációt hajtott végre. Ő volt az, aki 1987-ben bejelentette országa uniós csatlakozási szándékát.

A csatlakozás szükségességéről és helyességéről élénk belső vita alakult ki. Ez az érdekközösség ellenére nem volt egyértelmű, s felhívta a figyelmet az előző évszázadok török történelmének kettősségére: (Nyugat-)Európa egyrészt mint a legtöbbszor mégis veszélyt jelentett az Oszmán Birodalomra. Csúcspontként pedig ne felejtjük el, az I. világháború végén kis híján az ország teljes feldarabolása következett be.

Turgut Özal „*Törökország Európában, Európa Törökországban*” című művében (1991) a törökök európaisága mellett érvelt. Szerinte országa jövője Európában van, de az európaiaknak el kell fogadniuk a törökök sajátosságait is. A könyv fő problematikája a keresztény-muszlim ellentét feloldása, bár Özal különösen azt hangsúlyozza, hogy a török iszlám különbözik a szaúdi vagy az iráni iszlámtól. Az ellentétek feloldását végül a szekularizmusban találja meg: bár a vallás fontos a

¹³ Erről a folyamatról lásd bővebben: BILGILI, Ö. & SIEGEL, M.: Understanding the changing role of the Turkish diaspora. UNU-MERIT Working Paper Series 2011 No. 39.

törökök számára, és az egyén lehet hívő muszlim, azonban az állam szekuláris.¹⁴

Ennek ellenére a török külpolitika Özal 1993 halála után nem maradt mindig konszenzusosan EU-párti. Törést jelentett ebből a szempontból az iszlamista Refah (Jólét) Párt hatalomra kerülése 1996-97-ben. Necmettin Erbakan, a párt vezetőjének első miniszterelnöki útja Iránba vezetett, majd pedig Egyiptomba és Líbiába, s megpróbált egy, az iszlámra épülő szövetséget kiépíteni a legjelentősebb muszlim országok részvételével (erre részben sor is került a D-8 létrehozásával). Noha ezek az országok nem mindig fogadták a közeledését, demonstrálta, hogy a török iszlamisták szerint Törökország nem a sokat kritizált, „keresztény” Európa, hanem a muszlim világ része. A komolyabb irányváltást végül a hadsereg 1997 eleji beavatkozása, „posztmodern puccsa” előzte meg, mely Erbakan lemondásával, majd pedig a párt alkotmánybíróság általi betiltásával járt (1998).

A török külpolitika másik alakítója, Ismail Cem volt, aki egy meglehetősen volatilis kormányzati rendszerben hosszú ideig képes volt megőrizni a külügyminiszteri posztot (1997-2002). Jelentős szerepe volt a görög kapcsolatok normalizálásában és Bülent Ecevit miniszterelnökkel együtt szorgalmazta azt a külpolitikai nyitást, amely még főleg az Európai Unióra koncentrált (1999-ben az ország megkapta a tagjelölt státuszt). Nyilatkozataiban ő is Törökország „európaisága” mellett érvelt, akár történelmi, akár társadalmi, akár földrajzi érveket veszünk számításba. Végezetül a nagy külpolitikai doktrinerek között meg kell említeni a jelenlegi külügyminisztert, Ahmet Davutoğlüt (2009. május -) is. Ő 2001-ben kiadott „*Stratégiai mélység*” című, azóta több tucat kiadást látott könyvében az EU-t, mint a török külpolitika egyik fontos elemét kezeli, de alapvetően pragmatikusan áll a csatlakozás kérdéséhez, s azt a nagyhatalmiságra törekvő török külpolitika egyik célkitűzésének tekinti.

5. Az EU-csatlakozás a belpolitika szolgálatában

2002 fontos változást hozott a török belpolitikában. Az *Adalet ve Kalkınma Partisi* (Igazság és Felemelkedés Pártja – AKP) megnyerte a parlamenti választásokat és többséget szerzett a törvényhozásban. Az igazi problémát a török elit számára nem ez, hanem az AKP vezetőségének múltja jelentette: a vezetők zöme Necmettin Erbakan-féle iszlamista pártok tagja volt. Így a párt két vezető politikusa, Recep Tayyip Erdoğan és Abdullah Gül is iszlamista pártok tagjai voltak (Erdoğant iszlamista izgatás vádjával még börtönbe is zárták). Azonban felismerték, hogy az erbakani út nem járható, s ha sikerül is megszerezni a hatalmat, a hadsereg és szekuláris alkotmánybíróság ellenében nem lehet megtartani. Ennek megfelelően a 2001-ben létrehozott AKP magát a politikai koordinátarendszerben politikai elődjeihez képest máshol pozicionálta. Teljesen EU-csatlakozáspárti programot fogadott el, s a muszlim értékrendszer megőrzése mellett a szekuláris állam fenntartása mellett szállt síkra, s az iszlamista szavazótábor mellett sokkal szélesebb ideológiai alapon határozta meg magát, amely a jobbközép szavazók megnyeréséhez vezetett.¹⁵

¹⁴ Turgut Özal period in Turkish Foreign Policy: Özalizm. Turkishweekly. 2009.
<http://www.turkishweekly.net/article/333/turgut-ozal-period-in-turkish-foreign-policy-ozalizm.html>

Elkötelezettségét alátámasztandó, a párt jelentős sikereket ért el a csatlakozási folyamat terén. 2004-ben Törökországot érettnak találták a tárgyalások megkezdésére, melyek 2005 októberében ünnepélyes keretek között meg is kezdődtek. Fél év alatt gyorsan le is zártak egy fejezetet, a kutatás-fejlesztést. 2006 végére viszont nyilvánvalóvá vált, hogy Ciprus helyzetének rendezetlensége¹⁶ miatt a tárgyalások nem vezethetnek sikerre, mivel Ankara nem hajlandó a ciprusi hajókat és repülőket török területekre engedni, ami hat fejezet azonnali befagyasztásával járt. A következő években lényegében csak a „technikai” fejezeteket nyitották meg, jelenleg alig maradt olyan fejezet, amely Ciprus, Görögország vagy a német-francia tandem valamely tagjának ellenkezése miatt ne lenne zárva. A tanulmánynak nem célja a török csatlakozás részletes bemutatása, itt csak a török percepciók változásához kapcsolódóan foglalkozunk vele.

Az AKP-kormány szempontjából létkérdés volt a csatlakozási tárgyalások megkezdése és fenntartása (ennek nagy szerepe volt 2007-ben a puccs, illetve 2008-ban az alkotmánybíróság általi felosztatás elkerülésében). Ráadásul az EU támogatta a hadsereg túlhatalmának leépítésében a kormányt. Így különösen az első AKP-kormányok alatt az uniós csatlakozást sokan rendkívül pozitívan értékelték, amely jelentősen hozzájárul az ország demokratizálódásához.¹⁷ A gazdaságilag Törökországnak szintén érdeke volt a tárgyalások megkezdése: ez már a(z európai) befektetők számára elegendő bizalmat adott a beruházások megindítására, illetve a 2005-től fellendülő török privatizáció is sokkal könnyebben indulhatott meg a tárgyalások védernyője alatt.

A tárgyalások megakadása 2006 után viszont az EU támogatottságának csökkenését hozta, illetve hozzájárult a „kettős-mérce” típusú kritikák, illetve ezzel szoros összefüggésben az EU mint keresztény klub percepció megjelenéséhez. Ez utóbbi főleg a ciprusi kérdésre vonatkozott, ahol Törökország a saját kikötőinek/repülőtereinek megnyitásáért cserébe Észak-Ciprusi Török Köztársasággal történő kereskedelemről szóló tárgyalások megindítását kérte, mindhiába.¹⁸ A török vezetés a tárgyalások megfeneklését az unió politikai döntéseként értékelte, amely eleve megakadályozza a török csatlakozást.

Ráadásul az elmúlt évek gazdasági-külpolitikai fordulatainak köszönhetően Törökország inkább regionális (nagy)hatalomként próbálja pozicionálni magát. Ebben a helyzetben értelemszerűen az EU jelentősége csökken, miközben az arab világé növekszik, különösen a gyarapodó gazdasági érdekeltségek miatt, amit a kereskedelem bővülése és a török befektetések növekedése jelez. Az unió leértékelődése a török belpolitikai diskurzusban azon a jelenségen is tetten érhető, hogy a jelenleg zajló demokratizációs folyamatokat, kisebbségi, alkotmányos reformokat nem kapcsolják össze az uniós csatlakozással. Végezetül az előbb említett okok mellett kulcsfontosságú a Törökországban lassan évtizedes gazdasági növekedés jelentette

¹⁵ TAKIN, Y.: AKP's Move to "Conquer" the Center-Right: Its Prospects and Possible Impacts on the Democratization Process. IN.: Turkish Studies. 2008. Vol. 9, No. 1, pp. 53–72.

¹⁶ A két részre szakadt Ciprus egyesítésére 2004-ben az Annan-terv bejelentése idején kínálkozott a legnagyobb esély, melyet az Erdoğan-kormány is támogatott. A tervet végül a ciprusi görögök népszavazáson visszautasították.

¹⁷ ERALP, A. –TORUN, Z.: Europe as Seen from Turkey: From a Strategic Goal to an Instrumental Partnership? IN.: Perspectives 2012. Vol.20, No.2 pp. 83-102. p. 88.

¹⁸ ERALP, A. –TORUN, Z.: Europe as Seen from Turkey: From a Strategic Goal to an Instrumental Partnership? IN.: Perspectives 2012. Vol.20, No.2 pp. 83-102. p. 87.

vagyonosodás. A korábbi évtizedek gyakori válságai sújtotta ország 2002 óta szinte töretlen (2009-es évet leszámítva) 5-10 százalékos gazdasági növekedést mondhat magáénak, amely a lakosság körében életszínvonal növekedéssel, illetve az egyre gyarapodó középosztály kialakulásával járt.¹⁹ Mindez csatlakozás nélkül következett be, így érthető az EU-tagság szerepének csökkenése a gazdasági fellendülést illetően.

A közvélemény-kutatások is megerősítik, hogy az Európai Unió támogatottsága a török társadalomban csökkent az elmúlt egy évtizedben. Az Transatlantic Trends felmérései alapján a török lakosság körében az uniós tagság megítélése, mint „jó dolog” a 2004-es 70 százalék fölötti szintről 2006-ban 54 százalékra esett vissza. Ez az érték a későbbiekben tovább csökkent, s 2013-ban a 44 százalékos érték körül mozog.²⁰ Ezt az eredményt némileg árnyalja a TESEV 2010-es felmérése, ahol a megkérdezettek 69 százaléka válaszolta azt, hogy Törökországot az Európai Unióban akarja látni. A TESEV kutatásai alapján ráadásul arra az eredményre jutottak, hogy a jellemzően kurdok által lakott délkelet- és kelet-anatóliai régiók lakosságának körében a legmagasabb a csatlakozás támogatottsága.²¹

6. Konklúzió

A tanulmányban áttekintettük Törökország és Európa kapcsolatainak változását az utóbbi háromszáz évben. Ezek alapján elmondható, hogy a 17. század végétől kezdődően a fokozatos területvesztés miatt a kontinenssel (vagy legalábbis nagyhatalmaival) szemben kettős szemlélet alakult ki, mely az egyre fenyegetőbb ellenfelek és a fejlettebb példaként szolgáló Nyugat képét vegyítette. A modernizációs kihívás a 18-19. századtól meginduló reformkorszakok (így például a Tanzimat) a nyugati vívmányok átvételét eredményezte. Az Oszmán Birodalom megszűnésével és a Török Köztársaság kikiáltásával kezdődő Atatürk modernizáció lényegében a modernizációs folyamatot vitte tovább és egy szekuláris nemzetállam megteremtését tűzte ki célul, amely számára referenciát a kor Franciaországa, Olaszországa és Svájc jelentette.

A II. világháborút követő hatalmi átrendeződés Ankarát a nyugati blokkba történő integrálódásra sarkallta. A Szovjetunió jelentette fenyegetés elől a NATO kínálta katonai védelmet, gazdaságilag pedig az EGK-hez történő társulás jelenthette a felzárkózást. Köszönhetően a sorozatos katonai puccsoknak, s a jelentős társadalmi töréseket okozó jobb-bal szembenállásának, Ankara erejéből nem futotta a társulás elmélyítésére.

Az 1980-as évek végétől a török elitben konszenzus alakult ki az európai uniós csatlakozásról – ezt törte meg a rövid erbakani intermezzo –, melyet Turgut Özal elnök és Ismail Cem külügyminiszter erősen propagáltak. A 2002 után az iszlamista háttérű AKP az uniós

¹⁹ Lásd bővebben: SZIGETVÁRI T.: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója. IN.: Külügyi Szemle 2013. No. 1. pp. 22-38.

²⁰ Transatlantic Trends. Prezentáció 2013. p. 9. http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1380206529-8.Transatlantic_Trends_Key_Findings_2013.pdf

²¹ AKGÜN, M., GÜNDOĞAR, S. S., GÖRGÜLÜ, A., AYDIN, E. 2011: Türkiye’de Dış Politika Algısı, TESEV. pp. 14-16. http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/8807ef5e-c9be-4c88-9d10-2a2ea5af042c/Turkiye'de%20Dis%20Politika%20Algisi_05.2011.pdf

csatlakozás programjával került hatalomra, s az első ciklus alatt fontos eredmények születtek, többek között a csatlakozási tárgyalások megkezdése.

Mindezt alapvetően belpolitikai megfontolások indokolták, illetve a török társadalom EU-szimpátiája. A lendületesen megkezdett tárgyalások 2006 után lelassultak, 2010-et követően pedig de facto megálltak. A török külpolitika elmúlt évekbeli irányváltását látva valószínűsíthető, hogy noha névlegesen a csatlakozás továbbra is fontos célkitűzés marad, Törökország egyre inkább egy külön utat kíván követni, mely egy de facto speciális partnerséggel és növekvő regionális hatalmi szereppel járhat.

Irodalomjegyzék:

- ACER, Z.: Place of Reforms in Western Structuring Process of Ottoman State and their Effect on Modernization (1718-1789). In: ZFWT Journal of World of Turks 2010. Vol. 2, No. 1, pp. 135-146.
- AKGÜN, M., GÜNDOĞAR, S. S., GÖRGÜLÜ, A., AYDIN, E. 2011: Türkiye’de Dış Politika Algısı, TESEV. http://www.tesev.org.tr/Upload/Publication/8807ef5e-c9be-4c88-9d102a2ea5af042c/Turkiye'de%20Dis%20Politika%20Algisi_05.2011.pdf
- BAHATTIN, D. 2008: Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler. In: Akademik Bakış, 2008. Vol. 1, No. 2, pp. 155–176.
- BERKES, N. 1998: The development of secularism in Turkey. London. 537 p.
- BILGİLİ, Ö. – SIEGEL, M. 2011: Understanding the changing role of the Turkish diaspora. UNU-MERIT Working Paper Series 2011. No. 39. <http://www.merit.unu.edu/publications/wppdf/2011/wp2011-039.pdf>
- DAĞI, I. H. 2006: The Justice and Development Party. In: The Emergence of a New Turkey. Democracy and the AK Parti. (szerk.: M. Hakan Yavuz). USA. 2006. pp. 88-106.
- DEMETER G. 2006: The Views of the Young Turks and the Conservatives about Foreign and Domestic Politics before the Balkan Wars. http://www.ciohworld.net/onlread/3/Demeter_The.pdf
- ERALP, A. –TORUN, Z. 2012: Europe as Seen from Turkey: From a Strategic Goal to an Instrumental Partnership? In.: Perspectives 2012. Vol.20, No.2 pp. 83-102.
- ORTAYLI, İ. 2004: Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada. Gödöllő. 276 p.
- Soner Cagaptay: Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk? New York. 2006. 282 p.
- SZIGETVÁRI T. 2013: Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója. In.: Külügyi Szemle 2013. No. 1, pp. 22-38.
- TAKIN Y. 2008: AKP’s Move to “Conquer” the Center-Right: Its Prospects and Possible Impacts on the Democratization Process. In.: Turkish Studies. 2008. Vol. 9, No. 1, pp. 53–72.
- Transatlantic Trends. Prezentáció 2013. http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/13802065298.Transatlantic_Trends_Key_Findings_2013.pdf
- Turgut Özal period in Turkish Foreign Policy: Özalizm. Turkishweekly. 2009. <http://www.turkishweekly.net/article/333/turgut-ozal-period-in-turkish-foreign-policy-ozalism.html>
- ÜLKER, E. 2005: Contextualising ‘Turkification’: nation-building in the late Ottoman Empire, 1908–18 In: Nations and Nationalism. Vol. 11, No. 4, pp. 613–636.

A horvát országimázs az EU-csatlakozáskor – magyar és horvát szemmel⁵⁰

Gerdesics Viktória⁵¹

The Croatian country image at EU-accession – through Hungarian and Croatian eyes

ABSTRACT

Keywords: Croatia, image, country image, nation branding, the Balkans

The Balkans is frequently defined far away from its geographical meaning. Today, said to be Balkan does not only mean the location on the Balkan Peninsula as there are numerous characteristics, stereotypes and first of all, a feeling of a lifestyle beyond this word – preferably. In a worse case we do not think about the colourful culture, the natural beauties and the homeland of happy people dancing in spectacular costumes, being passionate, self-conscious, loving their home, each other and life but a lot of things that have stuck to these nations during their history; the underdeveloped world dropping behind Western Europe where wild, loud people live often hating each other because of ethnic or religious reasons. How does a country starting from such basis join the European Union? Present study aims to show the challenges for a country thought to be Balkan, even by others or by itself, when joining the EU, through the example of Croatia.

A Balkánt gyakran messze a földrajzi jelentésén túl értelmezik. Egy országot balkáni jelzővel illetni napjainkban nemcsak azt jelenti, hogy az a Balkán-félszigeten található, hiszen ez a szó számos egyéb jellemzőt és mindenekelőtt egy életérzést von maga után – jó esetben. Rossz esetben azonban nem a kulturális sokszínűséget, a gyönyörű természeti kincseket és a vidám, látványos viseletekben táncoló népek hazáját értjük alatta, akik temperamentumosak, öntudatosak, szeretik a hazájukat, egymást, és szeretnek élni, hanem számos olyan dolgot, amely az egyes országokra és nemzeteikre történelmük során ragadt rá. A Nyugat-Európától lemaradó, fejletlen világot, ahol vad, hangos, egymással szemben ellenérzést tápláló népek élnek. Hogyan csatlakozik egy ilyen alapokról induló ország az Európai Unióhoz? A tanulmány Horvátország példáján keresztül kívánja bemutatni, milyen kihívások előtt állhat egy mások által balkáninak tartott, ugyanakkor önmagát annak nevező ország az Európai Unióhoz való csatlakozáskor.

⁵⁰ A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

⁵¹ PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.

1. Bevezetés

„Nem szorul külön kiemelésre, de biztos ami biztos, ki kell mondani: a 'Horvátország és az EU' szó szerkezet nem egyenlő 'Horvátországgal és Európával', hiszen az EU-nak nincs joga kisorsozni ezt az elnevezést. A Balkán is Európa, attól függetlenül, hogyan helyezte el magát benne Horvátország vagy milyenek látják őt kívülről. Horvátország Európa, nemcsak földrajzi, hanem kulturális szempontból is, függetlenül attól, hogy a hosszú oszmán uralom és a kommunizmus miatt mennyire maradt el a nyugat-európai kulturális standardoktól” (KUŠAR, S. 2006, p. 71). Jelen tanulmány ezzel a gondolattal foglalkozik. Horvátország és a hozzá hasonló kelet-közép-európai országok történelmük, védjegyükké vált vezetőik, népeik jellegzetes életstílusának bélyegét hordozzák magukon. Ez lehet vonzó és egyben taszító is a külvilág számára. Balkáninak lenni nem feltétlenül jelent rossz dolgot, hiszen aki büszkén vallja magát balkáninak, azt akarja ezzel tudatni környezetével, hogy a balkániság pozitív életérzés. Öntudatot, hazaszeretetet, életvidámságot és szenvedélyt jelent, a hagyományok megőrzését, a családot, barátokat és a vallás szentségét, identitást, amelyet generációról generációra visznek tovább. Európához való közeledéssel azonban ez a balkáni jelző negatívvá vált. Vélemények, sztereotípiák, sőt, gyakran megalapozottan használt negatív jellemzők mindig is léteztek, de az Európai Unióhoz való – mind’ több a Balkán-félszigethez tartozó állam által hűn áhított – csatlakozás kiélezte ezeket. A csatlakozási folyamat rávilágít minden olyan gyengeségre, amellyel egy csatlakozni kívánó ország rendelkezik, egyúttal olyan negatív sztereotípiákra is, amelyek ellen az adott állam harcot indít, vagy békével változtatja azokat pozitív tulajdonságokká. Horvátország célja az utóbbi több mint két évtized során igen határozott volt – kiválni Jugoszláviából, eltávolodni Szerbiától és mindentől, amely a „negatívan vett” balkáni világhoz kötheti, ezzel közeledve Európához, azaz az Európai Unióhoz. Horvátország e tekintetben hivatalosan nem deklarálja magát balkáni országnak, sőt, európai országként szeretné elismertetni magát a világgal. 2013. július 1-től, EU-tagállammá válásával talán el is érte célját. A tanulmány Horvátország példáján mutatja be azt a küzdelmet, amelyet minden hozzá hasonló, földrajzilag a Balkán-félszigethez tartozó államnak meg kell vívnia, és azt az eszközt, amely erre megoldást adhat – a marketingtudomány napjainkban igen aktuális területét, az „országmarkázást”.

2. Horvátország – Balkán vagy Európa?

Horvátországot bár a szakirodalom számos formában helyezi el a térképen, a tanulmány elsősorban a Nyugat-Balkán téregység részeként kezeli. „A Nyugat-Balkán topográfiai kategóriaként már korábban megjelent a földrajzi irodalomban, de politikai-földrajzi kategóriaként rendkívül új képződmény. Valójában az Európai Unió kreálta 1998-ban, azokat a területeket egybefogva, amelyek nem kapcsolódtak be a bővítési folyamatba” (HAJDÚ Z. 2010, p. 20). A Nyugat-Balkán vonatkozásában sajátos dolog, hogy Horvátországot, amely sok tekintetben inkább Közép-Európához tartozik, mintsem Délkelet-Európához vagy a Balkánhoz, a Nyugat-Balkánhoz sorolják az EU-ban (TABAJDI CS. 2006). Horvátország esetében tehát Európáról és a Balkánról is szólni kell, egyúttal ezen szavak

mögöttes tartalmáról, az európaiságnak és balkániságnak nevezett fogalmakról.

PAP N. (2007) szerint az európaisághoz tartoznak azok az előnyös klimatikus adottságok, amelyeknek köszönhetően az Európához kapcsolódó táj sztereotípiája a megművelt kultúráé. Az európainak nevezett országokban viszonylag kis területen sok ember él, azaz magas a népsűrűség, és ezeket az országokat valamely indoeurópai nyelv használata és a keresztény kultúrkör jellemzi, az európai hagyományokból levezethető politikai rendszer pedig a demokrácia. Ezzel szemben a Balkánt és a balkáni társadalmakat a közvélekedés kulturális jellegükben keletiesnek tartja, és meghatározó ismérvük a vallási és etnikai sokszínűség, ebből kifolyólag pedig a nemzetekben való gondolkodás. Ezek a balkáni társadalmak később alakultak nemzetekké, mint Nyugat-Európa más országainak társadalmi, és a történelmükben oly sokszor megjelenő háborús erőszak hatására más a társadalmi kapocs, mint a nyugati országokban. „*A demokratikus berendezkedés sok esetben paródiája az európai államokénak*” (PAP N. 2007, p.14). A „Sötét Balkán” képe a 18. és 19. század fordulóján született meg és vált a térség jellegadó megközelítésévé annak köszönhetően, hogy egyszerűen összemosták a Török Birodalommal. Az emberek fejében a Balkán úgy él, mint valami, ami veszélyes, kriminális, fejletlen és a Nyugathoz képest lemaradó, sőt, gyakran azonosítják a kegyetlenséggel, az árulással, az etnikai tisztogatással, a korrupcióval és akár a vérbosszúval, vagy a szervezett bűnözéssel. A két világháború között a félsziget országai gazdaságilag modernizálódtak, de az egymás közötti és a balkáni háborúk okozta történelmi traumákat kollektív érzésként hordozták, sőt, a nagyhatalmi hódítással szemben megjelent a hősiesség új tartalma is (főleg a görögöknél és Jugoszláviában) (HAJDÚ Z. 2007).

Minden igyekezet ellenére a Balkán szóval automatikusan társuló negatív sztereotípiák még ma is élnek, és a vizsgált ország tekintetében speciális területet képeznek annak Európai Unió csatlakozása kapcsán. A Balkán történelmében visszatérő elemek a térség biztonsági kérdéskörét érintő különböző intenzitású fegyveres konfliktusok, amelyek a „nagygörög”, „nagyserb” vagy „nagyhorvát” eszme eredményei.

3. A horvát történelmi örökség – úti cél: Brüsszel

A külföldi politikai, ideológiai és gazdasági befolyáshoz való vonzódás és az attól való viszolygás közti konfliktus a Balkán történetének egyik állandó alkotóeleme (JELAVICH, B. 1996), így Horvátorszáé is. Ezt a konfliktust erősítette az évszázadok során még az is, hogy Horvátország színes történelmét a különböző népekhez való kapcsolódás jellemzi. A térségben az illíreket meghódító rómaiak után avar és szláv törzsek jelentek meg, a horvát állam perszónálunióba került a magyar koronával, betörték a tatárok, a törökök, később az Osztrák-Magyar Monarchia, majd az első és második Jugoszlávia része lett a nemzet. Az Osztrák-Magyar Monarchia után, az első világháborút követően Horvátország a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, az ún. első Jugoszlávia néven ismert államalakulat részévé vált. A második világháború idején sok évszázad után Horvátország bár német bábállamként, de egy időre újra függetlenedett. A fasizmus és a náciizmus bukása után Horvátország Jugoszlávia föderatív köztársaságának, az ún. második

Jugoszláviának lett része Josip Broz Tito elnöklésével (BALI L. – KOLUTÁ CZ A. 2006). Tito marsall, aki korábban partizánvezérként és „háborúügyi” miniszterként híresült el, hatalomra kerülését követően a balkáni térséget hat állam föderációjává kovácsolta – Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Montenegró társulásává. Az államszövetség 1963-ig Jugoszláv Föderatív Népköztársaság, majd Szlovénia és Horvátország 1991-es kiválásáig Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JUHÁSZ ET AL. 2003). Ez az év azonban Jugoszlávia felbomlását és a délszláv háború kitörését hozta.

GYUKICS SZ. (1997, p. 11), belgrádi tudósító, a következő, meglehetősen találó jellemzést adja Jugoszlávia felbomlására: *„a jugoszláv helyzet megértéséhez sokoldalú vizsgálódásra van szükség – ha meg lehet érteni egyáltalán.”* Ez a kijelentés hathatósan magyarázza a délszláv (szerb agresszió, déli szlávok polgárháborúja stb. elnevezésű) háború körüli, a mai napig fennálló homályos megítélést, a nagyszerb ideológia megnyilvánulásaként megjelent, vagy pusztán politikai okoktól vezérelt véres összecsapást. A jugoszlávizmus ideája mentén 1918-ban megalakult, majd 1945-ben újrászervezett Jugoszlávia keretében etnikai-nyelvi, gazdasági és vallási-kulturális tekintetben Európa egyik legheterogénebb, eltérő történelmi régiókat átfedő államalakulata jött létre, ahol az etnikai-nyelvi és vallási-kulturális határok többé-kevésbé egybeestek, viszont Jugoszlávia belső határai ezekkel szinte egyáltalán nem – ez pedig mindvégig fenntartotta a délszláv államon belüli ellentéteket. Tulajdonképpen az államalakulás óta fennálltak olyan államjogi és gazdasági konfliktusok, amelyek az 1980-as évek végére teljesen felőrölték a titóista közös, délszlávnak nevezett identitást, ezzel nyilvánvalóan megakadályozva az állam működését is (JUHÁSZ ET AL. 2003).

Mindezen alapproblémákhoz hozzájárult az is, hogy Tito 1980-as halála után fokozatosan kialakult kormányzati káosz és a bipoláris világrend 1989-90-ben bekövetkezett összeomlásának hatása felszínre hozta a lappangó, tulajdonképpen mesterségesen elnyomott etnikai feszültségeket. *„Azután egyik nappól a másikra megszűnt minden illúzió a testvéri egységgel kapcsolatban, és a gyűlölet lett úrrá mindenütt. Mintha mindig is ott bujkált volna közöttünk, arra a pillanatra várva, amikor megmutathatja rútt arcát. Mintha Jugoszláviát azért is teremtették volna, hogy bebizonyítsák: rokon népek sem képesek együtt élni egy közös országban”* (GYUKICS SZ. 1997, p. 94). A nemzetek közti ellentétek fellobbantak, a korábbi kommunista és internacionalista, közös identitásra építkező ideológiát nacionalizmus váltotta fel. A nemzeti problémákat gazdasági problémák is tetézték, hiszen Szlovénia és Horvátország gazdaságilag fejlettebb területnek számított, míg a többi tagköztársaság fejletlenebbnek.

A nacionalista politikai vezetők hatalomra jutásával Jugoszlávia tagállamai sorra kikiáltották függetlenségüket – elsőként 1991 júniusában a nyugati támogatást élvező Szlovénia és Horvátország, őket Macedónia és Bosznia-Hercegovina követte. Kitért az újkori Európa harmadik legvéresebb háborúja. A háború első éveiben Szlavóniában, Horvátország északi részein dübörögtek a fegyverek (az itt élő szerb kisebbség által lakott Krajina-t elfoglalták a szerb erők, majd a háború végére ez a terület visszakerült a horvátokhoz, az utolsó területek visszacsatolására 1998-ban került sor), majd a harcterek lassan délre vonultak. A legintenzívebb harcokat a kevert etnikum miatt Bosznia-Hercegovina élte meg, mivel itt volt a legnagyobb a

szerb, horvát és a muszlim bosnyák lakosság közti ellentét, illetve Bosznia képezte mindkét ország célpontját is. 1995 novemberében Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Szerbia megkötötte a Daytoni Békeszerződést, a háború véget ér. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a mai napig nincs valós béke az országok és népeik között, viszont függetlenek. Horvátország a háború gazdasági győztesévé válhatott, és az óriási gazdasági, emberi és kulturális pusztítást okozó háborút követően a korábbi jugoszláv tagországok valóban megkezdhették önálló életüket (JUHÁSZ ET AL. 2003).

Az Európai Unió és Horvátország kapcsolata kezdetének 1992. január 15-ét tartják, amikor Horvátország önálló és szuverén nemzetállamként elismerést nyert (SOŠIĆ, M. 2007). A 2000. évi kormányváltás hozta meg az Európához való közeledés következő lépését. Horvátország 2001-ben kötötte meg a stabilizációs és társulási egyezményt az Európai Unióval, 2003 februárjában benyújtotta hivatalos kérelmét az EU-tagságra és 2004 júliusában elnyerte a tagjelölti státuszt. A belépési tárgyalások megkezdését 2005 márciusára tették, de ekkorra a horvát nép már némileg elbizonytalanodott az EU-csatlakozás helyességét illetően (SKOKO, B. – JURILJ, D. 2011; SOŠIĆ, M. 2007). Ekkor még azt hitték, Horvátországi gyors csatlakozási eljárás lesz a volt jugoszláv államok közül (kivéve a 2004-ben csatlakozott Szlovéniát), de nem így lett. A 35 fejezetről folyó tárgyalások elnyúlását eredményezte a hágai bírósággal való nem megfelelő együttműködés Ante Gotovina és Branimir Glavaš tábornokok ügye kapcsán, majd a szlovén-horvát határvita miatt is felfüggesztették azokat (MAKI, J. M. 2008; PODOLJNIAK, R. 2006). Időközben Horvátország 2009-ben a NATO tagja lett. Az országon belüli okok közé sorolható a feltételt képező jószomszédi viszony hiányos teljesítése (PETRIČUŠIĆ, A. 2005), a hajógyárak ügye, a közigazgatás nem megfelelő hatékonysága, hangsúlyosan a korrupció megszüntetése (ld. Ivo Sanader volt horvát miniszterelnök korrupciós botránya), a kisebbségek kezelése, a nem megfelelő középszintű autonómia, bizonyos környezetvédelmi kérdések, a menekültkérdés, a menekült szerbek visszafogadása, a boszniai horvátok státusa és a sajtószabadság kezelése is. A magyar EU-elnökség utolsó napján (2011. június 30.) az összes fejezetet lezárták, 2011. december 9-én pedig Brüsszelben aláírták az uniós csatlakozási szerződést, amelynek értelmében, pozitív kimenetelű referendumot követően, 2013. július 1-től Horvátország az EU 28. tagállama.

4. Az országimázs szerepe Horvátország esetében

Horvátország hosszú és nehéz utat járt be az EU-csatlakozásig. A történelem, a politika, a nemzet mentalitása, az országba érkezvén elének táruló látvány mind olyan országimázs elemek, amelyek nemcsak adottságok lehetnek, hiszen tudatosan is alakíthatók. Tekintve, hogy napjainkban már több száz ország harcol az elismerésért a nemzetközi porondon, a gazdaság mozgatóiért, a jó megítélésért, a marketingtudomány az „országimázst”, azaz egy erős országimázs (ki)alakítását jelentős és rendkívül aktuális területként kezeli.

Napjaink marketingírásaiban (és mindennapjaink szóhasználatában is) igen sokszor szerepel valamiféle „helyimázs”, gyakran konkrét országimázs, amelyet Kotler és társai „az adott

országról kialakult nézetek, hitek, vélemények összességéként” definiálnak (KOTLER ET AL. 1993). Az országimázssal a szakirodalom a múlt század hatvanas éveitől kezdve foglalkozik, akkoriban elsősorban az ún. származék-hatás szempontjából. A legfrissebb publikációk viszont az országimázst már márkaértékként vizsgálják, ennek kapcsán pedig megjelenik maga a folyamat, az országimázskészítés fogalma. Minden országnak van imázsa, amely folyamatosan változik, akár spontán, akár irányított módon (PAPADOPOULOS, N. – HESLOP, L. A. 2002) és mint minden imázstípus, multidimenzionális fogalom; irányultságát tekintve belső és külső, időhorizontja szerint pedig előzetes, azaz tény (current) imázs, valamint jövőbeni, kívánatos (wish) imázs (SÁNDOR I. 2003).

Globalizált világunkban, a gyarmatok függetlenségével, majd a szovjet blokk és Jugoszlávia felbomlásával, közel kétszáz ország versenyez egymással, amely harcban az országimázs különleges szereppel bír. ANHOLT, S. (2005) szerint egy jó országmárka „soft power”-t, azaz „puha erőt” jelent ebben a versenyben, KOTLER, P. – GERTNER, D. (2002) véleménye pedig az, hogy egy jó országmárka kifejezetten versenyképességi tényező. Simon Anholt, aki 1996-ban elsőként vetette papírra a „nation branding” fogalmát, tehát méltán nevezhetjük az országmárkázás atyjának, 2007-ben az országimázst továbbértelmezte, versenyképes identitásnak nevezi, amelyet a nemzeti identitással hoz kapcsolatba: „az országmárka a nemzeti identitás materiális, erős, kommunikált formája” (ANHOLT, S. 2007). Ezek alapján a tanulmányban elválasztom a belső, a nemzeti identitással azonos imázst és a külső imázst, amely valójában ennek kifejeződése. PAPP-VÁRY Á. F. (2009) úgy véli, az országmárkázás céljai elsősorban gazdaságiak; a turizmus ösztönzése, a befektetések és az export elősegítése, valamint az ország külpolitikai megítélésének javítása. Igaz ez a tanulmányban vizsgált országokra is, hiszen Horvátország is nyilvánvalóan ezeket a célokat tűzi ki maga elé. Csakhogy 20. századvégi történelmét nemcsak a tipikusan tranzíciós országokra jellemző folyamatok fémjelzik, hanem egy meghatározó háború is. Horvátország nemzetközi elismerését követően a háború kapcsán áldozati szerepet kapott, majd a bosnyák harcok miatt rövidesen a háborús bűnösség kérdése is összekapcsolódott a nevével (SKOKO, B. 2005).

A Balkántól való leszakadás és egyúttal az európaisághoz való közeledés kulcskérdés a horvát imázs alakításában. Mivel a gyönyörű és nagy gazdasági potenciált rejtő adriai partok a horvátoknál maradhattak, az ország Jugoszláviától való függetlenedését követően, évszázadok után először önálló imázsának megalkotását a turizmusra építette (külső imázs) – mindamelllett, hogy belső imázs tekintetében a „nem jugoszláv”, azaz a „nem szerb” identitás erősítése került előtérbe (GERDESICS V. 2012). A horvát országimázs most új alakot kap, hiszen uniós tagállami imázssá válik. Jelen tanulmány célja bemutatni a horvát imázs útját az Európai Unióig. Mindemelllett azt is vizsgálja, mennyire volt sikeres az országimázs belső és külső alakítása az elmúlt több mint két évtizedben, milyen imázssal lép be Horvátország az EU-ba; mit gondolnak róla a szomszédos magyarok és milyen belső imázs él a horvátokban a belépéskor.

5. Anyag és módszer

A fentiekre alapozva a tanulmányban bemutatásra kerül két, a horvát csatlakozás évében elkészített kutatás. Mindkét felmérés néhány hónappal a csatlakozás előtt készült, melynek keretében kérdőíves megkérdezéssel vizsgáltuk meg, milyen imázssal lép be Horvátország az EU-ba a magyarok szerint, valamint milyen imázst társítanak magukhoz a horvátok. A magyarországi megkérdezés online kérdőív kitöltésével történt, hólabda módszerrel összegyűjtve a válaszokat, így nem tekinthető reprezentatív felmérésnek sem az Európai Unióra, sem Magyarországra vetítve. A horvátországi megkérdezés sem mutat reprezentatív eredményeket, tekintve, hogy célja a majdani horvát uniós állampolgárok véleményének vizsgálata volt, így eszéki és zaprešići közgazdasági, üzleti tanulmányokat folytató hallgatók alkotják a mintát. A magyarországi megkérdezés esetében mintegy két hét alatt 681 db teljesen kitöltött kérdőív érkezett vissza. A magyar kérdéssor összeállításakor fő szempont volt, hogy kezdetben a válaszadók ne legyenek tisztában a vizsgálat céljával, hiszen kifejezetten az asszociációkra voltunk kíváncsiak. Ennek megfelelően a 21 kérdésből álló kérdőív első kérdéseiben Horvátország önállóan nem jelenik meg, illetve kerülendő volt a gondolatok (akár akaratlan) irányítása is, például a „turizmus” szó korai megjelenésével (a horvát kérdőív elkészítése során nem volt ennyire lényeges ez a megközelítés). A minta elemeit képező magyar állampolgárok 59%-a nő, életkoruk átlaga 29 év (jellemzően 20 és 30 év közöttiek), közel 70%-ban főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkeznek, 56%-ban dolgoznak, 43%-ban baranyiaiak, 23,5%-ban pedig budapestiek vagy Pest megyeiek. Fontos megemlíteni, hogy szűrőkérdésként bekerült, van-e a megkérdezettnek horvát nemzetiségi kötődése, amely kérdés eredménye 12,6%-ban volt „igen”, és válaszaik összességében nem voltak meghatározóan eltérőek a többitől. A kitöltőknek válaszolniuk kellett arra is, hányszor jártak már Horvátországban (53,5% háromszor vagy annál többször), amely kérdés azt célozta, véleményüket mennyire alapozzák saját tapasztalataikra. A horvátországi megkérdezés papíralapú kérdőív kitöltésével történt, ahol a 29 kérdésből álló kérdéssor célja a horvát hallgatók saját imázsérzete (amelyet itt belső imázsként kezelünk), illetve az általuk vélt külső imázs. Összesen 434 kérdőív érkezett be, amelyek néhány kivételtől eltekintve teljesek. A két kérdéssor bár hasonló és bizonyos elemei megegyeznek, de az eltérő célokra való tekintettel eltérő aspektusokat is vizsgálnak. A kitöltő horvát hallgatók 68%-a nő, átlagéletkoruk 23 év, 80%-uk Eszéken végzi felsőfokú tanulmányait, 20% pedig a Zágráb közeli Zaprešić-ben.

6. Eredmények

Jelen tanulmány keretei nem engedik meg a kutatások valamennyi eredményének bemutatását, fókuszát csak bizonyos imázslemek adják, amelyek a következőkben kerülnek bemutatásra.

6.1. Az országimázs eszköztára

Az országmárka jó esetben épp úgy épül fel, mint bármely más termék márkája. Az országmárkázás végső célja nemcsak a jó megítélés elérése, hanem az is, hogy országunk felismerhetővé váljon az országok tengerében. A marketing ehhez különböző arculati elemeket használ, úgymint egy megfelelő logó alkalmazása, vagy egy hangzatos országszlogen, amely egyben pozícionálhatja is az államot. Érdekes megvizsgálni, hogy milyen színeket, szavakat, szimbólumot társítanak egy adott országhoz az emberek, illetve hasznos alapot adhat különböző marketingeszközök megtervezésében az is, hogy országunkat férfi vagy női karakternek tartják. Mindkét kérdőív foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, a magyar vizsgálat esetében a külső imázs, a horvát megkérdezésnél pedig a belső és a vélt külső imázs tekintetében.

A magyar válaszadók 84%-a Horvátországhoz a tengerparti turizmussal kapcsolatos szót társít, úgymint a tenger, a tengerpart, az Adria, a nyaralás vagy maga a turizmus. A horvát megkérdezés belső imázsra vonatkozó eredményeiben ugyanez a kategória mindössze 34%-ban jelent meg, itt jóval sokszínűbb válaszok születtek. A turizmushoz kapcsolódó szavakat követően a horvátok a legnagyobb arányban olyan negatív fogalmakat soroltak fel, mint a korrupció (11%), a válság (8%), a munkanélküliség (4%), de viszonylag sok horvátnak jut eszébe hazájáról a hazaszeretet is (3,5%), amely (az azt megelőző negatív szavakkal ellentétben) a magyar válaszok 1,5%-ánál is felbukkant. Egy másik kérdésben megkérdeztük a horvátokat arról is, hogy szerintük mi jut először eszébe egy külföldinek Horvátországról. 67% szerint valamely a tengerparti turizmussal kapcsolatos szó, amely eredmény bár nem olyan magas, mint a magyar megkérdezésben mutatkozó eredmény, de közelít hozzá. A horvátok szerint gyakran eszünkbe juthat még a Balkán (3%), a háború (5%), Jugoszlávia (1,5%), a korrupció (2,5%) és a horvát futball is (6%), azonban ezek egyike sem éri el az 1%-os arányt a magyar megkérdezésben.

A szakirodalom szerint a horvátok úgy tartják, három erős szimbólumuk van: a horvát, piros-fehér kockás címer; a nyakkendő és a dalmata kutya, mely a horvát Dalmácia területről kapta a nevét (SKOKO, B. 2005). A megkérdezés eredményei némileg mást mutatnak. Arra a kérdésre, hogy a válaszadó szerint mi Horvátország szimbóluma, a magyar megkérdezettek az asszociációs kérdéshez hasonló választ adtak, hiszen 42%-nak valamely a tengerhez, a turizmushoz kapcsolódó jelkép jut eszébe. Azonban jelentős számban (18,5%) említették a piros-fehér kockás sakktáblát, amely javarészt a címerből, vagy akár a futballmezekről és a számtalan horvát szuvenírről lehet ismerős, de kézenfekvő szimbólumként megjelent a zászló (10%) és a címer (5%) is. A horvátok 31%-a szerint országuk szimbólumát szintén a tenger és a turizmus adja, de a piros-fehér kockás sakktáblát 17%-ban, a címert 19%-ban és a zászlót 6%-ban említették. Érdekes, hogy a 681 magyar válaszadóból mindössze ketten említették a nyakkendőt, a horvátok közül viszont tizenheten, tehát úgy tűnik, hogy a nyakkendő, mint horvát szimbólum, nálunk nem igazán ismert. A dalmata kutya nem került elő egyik megkérdezés eredményeiben sem, viszont hat horvát szerint az ország szimbóluma Vukovar, a délszláv háború kegyetlen pusztításának áldozata, amely vélhetően a horvát hazaszeretet és a haza hősiességét testesítheti meg.

Az országhoz társított színek esetében a kék és a piros vezetik a listát, a magyar válaszadók közel 70%-a adta meg a kék színt válaszként, míg ugyanígy a horvát válaszadók 40%-a, a pirosat pedig 13% magyar és 25% horvát válaszadó. A márkaszemélyiségre vonatkozó kérdés esetében azonban ennél nagyobb eltérés figyelhető meg. A magyar kitöltők közel 60%-a szerint Horvátország férfi lenne, ha személy lenne, és pusztán 28%-uk szerint nő, míg a horvátok 47%-a úgy tartja, nő lenne, 30%-uk pedig, hogy férfi. Az eltérés mögött számos pszichológiai magyarázat húzódhat meg, illetve talán az a lingvisztikai sajátosság is, hogy a horvát „Hrvatska” (Horvátország) szó éppúgy nőnemű, mint a „domovina”, azaz a haza.

Összességében tehát látható, hogy a belső és külső imázs némileg különbözik egymástól. Mindazonáltal a horvátok turizmusra épülő imázsalakító tevékenysége Magyarországon mindenképp sikeresnek mondható, sőt, a horvátok is tudják magukról, hogy elsősorban turisztikai országgént tekintenek rájuk a külföldiek. A válaszokból az látható, hogy a magyarok határozottan idegenforgalmi szempontból értelmezik Horvátországot, míg a horvátok véleménye saját magukról nem ilyen pozitív. A horvátoknál sokkal gyakrabban merülnek fel negatív szavak, hiszen több mint 36%-ban soroltak fel valamely negatív jellemzőt első asszociációként, míg ez a magyar válaszoknál szinte alig fordult elő. Nyilvánvalóan ez annak is betudható, hogy egy ország népe sokkal inkább tisztában van saját gyengeségeivel és napi problémáival, mint ahogy azt kívülről látják, viszont az eredmények messze nem mutatnak olyan negatív sztereotípiákat, amelyeket a szakirodalom oly sokszor emleget. Ez persze nem azt jelenti, hogy valóban nem is léteznek negatív asszociációk a köztudatban, pusztán annyit mutat, hogy ha egy szóra kell gondolni Horvátországgal kapcsolatban, akkor az (a magyarok szerint legalábbis) a tengerparti turizmus lesz.

6.2. Balkániság és európaiság

Ahogy az a korábbiakban kifejtésre került, Horvátország mindennapjaiban gyakran előforduló probléma, hogy balkáni vagy európai országnak tartják-e, hiszen ezekhez a szavakhoz gyakran számos olyan jelző is társul, amelyeket egy ország sem szeret magán viselni. Akinek ennél mélyebb ismeretei is vannak a balkáni mentalitásról, azt is tudhatja, hogy ez nem mindig jelent negatív dolgot; az életigenlést, a jókedvet, a szenvedélyes és stresszmentes mediterrán életet sok nép irigylis is, amellet, hogy sokak számára épp annak a sajátjukhoz mért szokatlansága miatt tud időnként visszatetsző lenni. A kutatásban külön figyelmet szenteltünk ennek a kérdésnek. Minden magyarázat nélkül megkérdeztük a válaszadókat arról, hogy érzésük szerint, mindent egybevéve, Horvátország balkáni vagy európai országnak tekinthető-e, a horvátokat pedig ezen felül arról is, hogy szerintük külföldön milyennek tartják őket. További magyarázatot azért nem adtunk a kérdéshez, mert alapvetően az imázs-asszociációkat kerestük a kutatásban. Az eredmények ellentmondásosak. A magyarországi megkérdezettek 9%-os „nem tudom” válasz mellett 69%-ban inkább európainak és 22%-ban tartják balkáni országnak Horvátországot. A horvátok, szintén 9%-os tartózkodás mellett, 64%-ban tekintik balkáni országnak és 26,5%-ban inkább európainak. Mindemellett szerintük az Unió is jóval inkább tartja Horvátországot balkáni országnak (84%) és

pusztán alig 10% szerint európainak. A horvát napi sajtó gyakran foglalkozik a balkániság kérdésével annak negatív értelmében, viszont, tekintve, hogy nem kellett indoklást adni a válaszokhoz, akár feltételezhető a balkániság pozitív, mintegy életérzésként való felfogása is. A válaszok szerint ugyanis a horvátok sokkal inkább tartják magukat balkáninak, mint európainak, és nagy az eltérés aközött is, hogy szerintük mit gondolnak róluk az EU-ban és, hogy mi erről a véleménye a megkérdezett magyaroknak. Bár egyik kutatás sem tekinthető reprezentatívnak, 681 magyarnak mégis közel 70%-a gondolja úgy, hogy a horvátok Európához tartoznak, a 22%-os balkáni arány pedig messze nem a horvátok által gondolt 84%.

6.3. A délszláv háború szerepe az országimázsban

Ahogy a fentiekben láthattuk, Horvátország történelmének jelentős fejezete a két évtizeddel ezelőtt zajlott délszláv háború is, amely a kilencvenes években nemcsak fizikai és gazdasági pusztítást okozott az országban, de a független Horvátország új, önálló imázsának kialakítása elé is számtalan akadályt görgtetett. A háború hatása a horvát országimázsra kiváltképp érdekes lehet, így a horvátországi kérdőívbe be is került két ezzel foglalkozó kérdés. A horvátok 89%-a úgy véli, hogy a háborúnak ma is hatása van Horvátország mindennapjaira és mindössze 21%-uk szerint nincs. Megkérdeztük tőlük azt is, hogy véleményük szerint az ország külföldi megítélését, azaz külső imázsát befolyásolja-e ez a háború. 22% nem tudja megítélni, hogy a háború hatással van-e ma az ország megítélésére, 9% szerint pedig határozottan nincs. Azok közül, akik szerint a háború negatívan befolyásolja az imázst, 52% gondolja ezt a hatást negatív irányúnak, 16% pedig pozitívnak. A negatív befolyásolás igen nyilvánvalónak tűnhet, viszont a pozitív hatás meglepő és mondhatni igen „horvátos” eredmény. Elvértve ugyanis megjegyzések is előfordultak az ilyen válaszok mellett, amelyek azt igyekeztek tisztázni, hogy a pozitív hatás oka a hősiesség, a hazaszeretet és mindenekelőtt a haza védelme. Ez tehát mindenképpen sajátos imázsselem, hiszen míg az emberek többsége azt feltételezné, hogy egy ilyen véres, etnikai konfliktusból kiinduló háború negatívan befolyásolja egy ország imázsát, a 434 kitöltőből 71 gondolja úgy, hogy ebből a háborúból a hősiességre kell emlékezni. Vélhetően ehhez kapcsolódhat az is, hogy miként az a korábbiakban bemutatásra került, szimbólumként többen is Vukovar városát emelték ki. Megjegyzendő, hogy bár kifejezetten erre vonatkozó kérdés a magyar kérdőívben nem szerepelt, a megkérdezés eredményeiben elenyésző arányban jelent meg a háború, mindössze néhányan említették, mint első asszociációt.

6.4. A horvát uniós csatlakozás

Mindkét kérdőív tartalmazott két kérdést, amely a horvát uniós csatlakozást vizsgálta. Megkérdeztük a válaszadókat, hogy mikor csatlakozik vagy csatlakozott Horvátország az EU-hoz és azt is, hogy ezzel egyetértenek-e. A magyar megkérdezés eredményei biztatóak, hiszen a nyitott válaszok alapján közel 350-en tudták, hogy a csatlakozás éve 2013, tehát a válaszadók fele, de néhány kiugró szélsőség mellett magas jelölést kapott 2014 is. Sőt, 186 fő úgy gondolja, hogy

Horvátország már rég EU-tag, amely azt az üzenetet hordozhatja a horvátok számára, hogy „európai színvonalúak”. Mindezek ellenére az átlag a 2012. évet adta meg válaszként. Horvátország EU-csatlakozásával 13%-os tartózkodás mellett 76,5% egyetért. Érdekes, hogy a horvát nemzetiségi kötődésűek 59%-a ért egyet, és minden harmadik magyarországi horvát mondana nemet a horvát csatlakozásra. Ez tulajdonképpen azt mutatja, hogy inkább azok támogatják a horvát EU-csatlakozást, akik „kívülállónak” mondhatók, semmint azok, akiknek ez inkább érdekében áll, vagy érdekében kéne, hogy álljon. A horvátországi megkérdezettek nyilvánvalóan tisztában vannak vele, hogy országuk 2013-ban csatlakozik az EU-hoz, náluk inkább a csatlakozás támogatására vonatkozó kérdés volt lényeges. A horvátok 45%-a támogatja az EU-csatlakozást, 42% pedig nem, 13%-os „nem tudom” válasz mellett. Itt is az figyelhető meg, hogy a horvátok pesszimistábbak a magyaroknál, vagy egészen más aspektusból nézik a csatlakozást és alkotnak róla véleményt.

7. Következtetések

Jelen tanulmány célja Horvátország imázsának bemutatása volt. Az ország, történelmét és érzékeny imázsselejteit tekintve messziről indult, de 2013-ban „eljutott Brüsszelig” és az Európai Unió 28. tagállamává vált. A horvát napi sajtó sokat foglalkozik azzal, vajon Horvátország megállja-e majd a helyét az EU-ban és be fogják-e fogadni, sőt, önállóságának kikiáltása óta azért küzd, hogy maradéktalanul európaivá válhasson, annak minden mögöttes tartalmával együtt. A bemutatott kérdőíves megkérdezések a csatlakozás dátuma előtt készültek, annak vizsgálatára, honnan indul a horvát imázs a belépéskor – az összehasonlítás azonban, mint láthattuk, figyelemre méltó eredményeket mutat. A magyarok, bár pusztán kis és szomszédos országgént speciális szeletét képezik az EU-nak, kifejezetten pozitívan állnak Horvátországhoz. Turisztikai paradicsomként tekintenek rá, sőt, igen nagy számban gondolták azt is, hogy már rég EU-tag, és kis arányban vélik úgy, hogy balkáni ország. A horvátok tisztában vannak azzal is, hogy őket vélhetően leginkább turizmusuk és a gyönyörű tengerpart fémjelzi, ismerik hangsúlyozandó értékeiket is, de úgy tűnik, sokkal negatívabb önképük van, mint amit adott esetben a magyarok gondolnak róluk. Nyilván ez sok mindenből adódhat. A magyarok feltételezhetően turistaként ismerik Horvátországot, nem olyan részleteiben, mint akár egy magyarországi horvát vagy egy ott élő horvát állampolgár. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy bár úgy tűnik, a turisztikai imázsépítés sikeres volt az utóbbi két évtizedben, talán a belső imázs, azaz ahogy a tanulmányban kezeljük, a nemzeti identitás pozitív érzete némileg kopni látszik. A hazaszeretet és az öntudat határozottan megmutatkozott a válaszokban, ugyanakkor a negatív asszociációk és a kedvezőtlen önjellemzés is, sőt, az EU-hoz való csatlakozás támogatása sem tűnik egyértelműen pozitívnak – bár ez utóbbira az eltérő aspektus is magyarázatot adhat. A vizsgálat talán legérdekesebb eleme, hogy a horvátok a magyaroknál sokkal inkább tartják magukat balkáni országnak és szerintük ugyanezt is gondolják róluk az EU-ban. Több kérdés is felmerülhet. Vajon a magyarok véleménye megegyezik az EU-éval? Ugyanazt érti a magyar a „balkáni” szó alatt, mint a horvát? Ha

ugyanazt, és ez negatív sztereotípiákat és jellemzőket jelent, akkor a megkérdézett horvátok pesszimistának tűnnek. Ha viszont a horvátoknál ennek más, esetlegesen nem a „Sötét Balkánhoz” kötődő jelentéstartalma van, hanem épp büszkén mondja magáról egy horvát, hogy balkáni, akkor az imázsalkításban ellentmondás, és egyben mielőbb megoldandó feladat van.

Irodalomjegyzék

- ANHOLT S. 2005: Brand New Justice – How Branding Places and Products Can Help the Developing World. – Elsevier Butterworth Heinemann. Oxford.
- ANHOLT S. 2007: Competitive Identity – The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. – Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- BALI L. - KOLUTÁ CZ A.. 2006: Horvátország történeti kronológiája. – Balkán Füzetek 4. pp. 6-19. PTE TTK Földrajzi Intézet, Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs.
- GERDESICS V. 2012: Országok versenye: Horvátország, egy újjászülető ország márkázása. – In. A Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 18. Országos Konferenciája. Miskolc. 2012. augusztus 30-31. 43. tanulmány.
- GYUKICS SZ. 1997: A Milosevics-klán. – Atheneum Kiadó. Budapest.
- HAJDÚ Z. 2007: A Balkán-félszigettől a „Balkánig”. – Mediterrán és Balkán Fórum I/1. Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs.
- HAJDÚ Z. 2010: A Balkán az európai térben. – In. HORVÁTH GY. – HAJDÚ Z. (szerk): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országaiban. MTA RKK. Pécs.
- JELAVICH B. 1996: A Balkán története. – Osiris Kiadó. Budapest.
- JUHÁSZ J. – MÁRKUSZ L. – TÁLAS P. – VALKI L. 2003: Kinek a békéje? – Zrínyi Kiadó. Budapest.
- KOTLER P. – GERTNER D. 2002: When a Country Becomes a Brand and a Product. – Lubin Working Research. Summer 1. and 4.
- KOTLER P. – HAIDER D.H. – REIN I. 1993: Marketing places: Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, States and Nations. Free Press. New York.
- KUŠAR S. 2006: Hrvatska i Europska unija – Treba li Republika ući u Europsku uniju? Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja. IV/1. pp. 71-83.
- MAKI J.M. 2008: EU Enlargement Politics: Explaining the Development of Political Conditionality of 'Full Cooperation with the ICTY' towards Western Balkans. Politička Misao. XLV/5. pp. 47-80.
- PAP N. 2007: A Balkán „kis” politikai földrajza. – Balkán Füzetek 5. PTE TTK Földrajzi Intézet. Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja. Pécs
- PAPADOPOULOS N. - HESLOP L. A. 2002: Country Equity and Country Branding. – Journal of Brand Management, IX/4-5. pp. 294-314.
- PAPP-VÁRY Á. F. 2009: Ország márkázástól a versenyképes identitásig – A country branding megjelenése, céljai és természetete. – Marketing & Menedzsment XLIII/2. pp. 4-19.
- PETRIČUŠIĆ A. 2005: Regional cooperation in the Western Balkans – a key to integration into the European Union. Croatian Yearbook of European Law and Policy. I/1.
- PODOLNJA K R. 2006: Hrvatsko članstvo u EU i ustavne opcije europske budućnosti. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu. LVI/5.
- SÁNDOR I. 2003: A marketingkommunikáció kézikönyve. – ANT Stúdió Bt. Budapest.
- SKOKO B. - JURILJ D. 2011: Uloga vladinih komunikacijskih strategija i kampanja u procesu pristupanja Europskoj Uniji – iskustva Češke, Poljske, Slovenije i Hrvatske. Politička misao. XLVIII/1. pp. 215-232.
- SKOKO B. 2005: Hrvatska – Identitet, Image i Promocija. Školska knjiga. Zagreb.
- SOŠIĆ M. 2007: Croatian Strategy of EU Integration 2000-2007 – a comparative study. Politička misao. XLIV/5. pp. 91-117.
- TABAJDI CS. 2006: A Nyugat-Balkán és az Európai Unió ma. Előadások a Balkánról. – In. 4. Délkelet-európai éghajlatváltozások hatásai Magyarországon Konferencia.
<http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/tabajdi.pdf> [letöltés: 2012. március 24.]